

činnosti. Z uvedených pozitív vyplynie, že sa posudzovaný publikačný výstup stane dôležitým študijným prameňom pre odborníkov venujúcich sa včasnostredovekým pohrebným zvykom.

Príležitosť k okamžitému uplatneniu prezentovaných momentov vynikne pri zdôvodňovaní identickej štruktúry pohrebiskových lokalít zistenej v jadre nitrianskej sídliskovej aglomerácie a v jej najbližšom zázemí (*Hanuliak 2019*, 76–81). V ich skladbe dominujúce hroby zahĺbené v sídliskovom prostredí i v rámci malých pohrebísk tak nepredstavujú nesúrodý systém, ale príznačnú formu uplatňovanú vo významných aglomeráciách vtedajších opevnených centier. Ďalší príklad zužitkovaného prínosu reprezentujú rozmery i tvar noža z hrobu JP/156 s kosteným obloženie rukoväte. Prekvapivo príbuzné prvky sa vyskytli aj na noži z hrobu 6 vyhlbenom na pohrebisku v Nitre-Dolných Krškanoch. Tento exemplár, z neprehliadnuteľnej pozície v strede hrudníka dospelého muža, zrejme symbolicky vyjadruje významnejšiu pozíciu tohto jedinca v miestnej komunite (*Hanuliak/Chropovský 2019*, 317, 318; tab. III).

LITERATÚRA

- Hanuliak 2019* – M. Hanuliak: Štruktúra veľkomoravského hradského mesta Nitrava na základe pochovania. In: P. Jenčík/Z. Staneková (zost.): *Hradiská II. Svedkovia dávných čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch*. Dolná Mariková 2019, 65–89.
- Hanuliak/Chropovský 2019* – M. Hanuliak/B. Chropovský: Pohrebisko z 9. storočia v Nitre-Dolných Krškanoch. *Slovenská archeológia* 67, 2019, 287–365.

Milan Hanuliak

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu APVV-16-0449 „Stredoveká Nitra v hmotných prameňoch“.

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovarch.2020.68.7>

Renáta Přichystalová – Kateřina Kalová – Kateřina Boberová: Břeclav – Pohansko IX. Pohřební areály z Jižního předhradí (archeologicko-antropologická studie). Masarykova univerzita. Brno 2019, 657 strán, 24 grafov, 382 obrázkov, 5 plánov, 86 tabiel, 168 tabuliek. ISBN 978-80-210-9353-9.

Po troch rokoch od vydania posledných monografií týkajúcich sa dlhoročného výskumu lokality Břeclav – Pohansko (*Dresler 2016; Macháček a i. 2016*), vychádza nová rozsiahla publikácia, ktorá sa zaoberá pochovaním na tejto lokalite. Kolektív autoriek R. Přichystalová, K. Kalová a K. Boberová (s jednou kapitolou J. Nováčka) prináša spracovanie výskumu na Južnom predhradí. Ide o polohu skúmanú systematicky od 60. rokov minulého storočia (s. 49). Výskum viedla prevažne J. Vignatiová, ktorá však stihla publikovať len niektoré čiastkové výsledky. Archeologickú štafetu po nej prevzala R. Přichystalová, ktorá sa pochovaním na Južnom predhradí zaoberala už vo svojej dizertačnej práci (*Přichystalová 2011*). Recenzovaná publikácia predstavuje rozšírenie tejto práce a jej obohatenie o viaceré analýzy v spolupráci s antropológmi.

Južné predhradie je situované, ako napovedá názov, južne od samotného hradiska Břeclav – Pohansko. Má tvar nepravidelného oválu (s. 46), pričom sa na lokalite prelína sídelná a funerálna aktivita. Recenzovaná publikácia sa sústreďuje práve na analýzu doposiaľ nájdených hrobov. Členenie monografie sa preto vo veľkej časti pridáva štruktúry typickej pre spracovanie pohrebísk. Výnimku však predstavuje už druhá kapitola (s. 14–18), v ktorej sa autorky zaoberajú problematikou pochovania v sídliskových areáloch. Približujú problémy, s ktorými sa museli vysporiadať pri analýze tejto polohy, keďže Južné predhradie je typickým reprezentantom danej kategórie. Čitateľ je vopred upozornený na skutočnosť, že hroby sa nachádzajú v tesnej blízkosti sídliskových objektov a vyžadujú iný prístup ako tie nachádzané na regulárnych pohrebiskách alebo kostolných cintorínach.

V tretej kapitole je priblížený spôsob evidencie hrobov v Břeclavi – Pohansku. Pozornosť je venovaná aj ostatným pohrebným areálom (na viacerých sa prelína sídelná a funerálna funkcia lokality). Z predstavenia jednotlivých polôh však nie je celkom jasné, podľa akého kľúča boli zoradené, keďže neboli prezentované ani podľa doby objavenia, doby publikovania či ich polohy v rámci lokality. To však neprekáža, k polohám sú prezentované všetky potrebné informácie a tiež odkazy na literatúru, ktoré sú prvýkrát uvedené už v podnadvise.

Ďalšie kapitoly s radením 4–14 sa už venujú samotnému Južnému predhradiu. Na úvod autorky predstavili prírodnú charakteristiku polohy, následne priblížili dejiny výskumu a metodiku dokumentácie (s. 46–52). Podmienky, za ktorých prebiehal výskum, boli mimoriadne náročné a dokumentácia nebola v ideálnom stave, problematická bola tiež fragmentárnosť materiálu a strata niektorých údajov, ale aj napriek tomu sa podarilo zhromaždiť veľké množstvo informácií.

Nasleduje analýza metrických údajov hrobových jám (s. 54–107) a ich úprav, pričom určovanie objemu bolo, vzhľadom na rozsiahle odhumusovanie plochy, náročné. To spôsobilo aj možnú stratu hrobov. Ide najmä o hroby najmladších detí, ktoré bývajú pochované najplytšie. Zaujímavá je stať, v ktorej sa autorky zamerali na možnú identifikáciu primárneho dutého priestoru (s. 59–65). Podľa ich zistení mohli byť v rakve pochovaní viacerí jedinci, aj keď po nej nebola zistená ani stopa. Ďalej sú analyzované orientácia a poloha pochovaných a superpozície tak jednotlivých hrobov, ako aj hrobov so sídliskovými objektmi. Autorky sa tiež zaoberajú objektmi s nejasnou funkciou. Riešia otázku, či mohlo ísť o hrobové jamy, v ktorých sa nezachovali ľudské pozostatky, prípadne kenotafy, alebo išlo o stopy sídliskových aktivít. To je jedným z úskalí skúmania hrobov, ktoré sa nachádzajú na ploche sídliskového areálu. Menšia podkapitola je tiež venovaná nálezom skeletov zvierat.

Čo sa týka inventára hrobov (s. 109–158), ten nebol taký bohatý ako na miestach, kde pochovávala elita. Pre lokalitu Pohansko ide hlavne o hroby objavené pri prvom (*Kalousek 1971*) a druhom kostole (*Macháček a i. 2016*). Spektrum nájdených predmetov tiež nebolo príliš široké. Avšak niektoré nálezy spolu s inými faktormi potvrdzujú hypotézu, že na Južnom predhradí bola prítomná bojovnícka, prípadne jazdecká zložka spoločnosti (s. 197).

Autorky vyhodnocujú svoje zistenia aj formalizovanými metódami, presnejšie pomocou analýzy hlavných komponentov (PCA). Následne ich porovnávajú s polohou

Lesná škôlka, pri ktorej bola táto metóda tiež použitá. Podarilo sa im identifikovať niektoré zaujímavé odlišnosti naznačujúce rozdielny charakter populácie, ktorá žila v týchto areáloch. Populácia, ktorá pochovávala v polohe Lesná škôlka je napríklad viac unifikovaná (s. 173) a vo väčšej miere sú tam hroby orientované v smere Z – V (s. 176).

Do „archeologickej časti“ publikácie boli zaradené aj výsledky dvoch prírodovedných metód, a to rádiouhlíkového datovania a analýzy izotopov stroncia. Na rádiouhlíkové datovanie bolo vybratých šesť hrobov, ktoré boli datované do druhej polovice 9. stor. (s. 182). Ďalších 19 jedincov bolo vybratých na analýzu stabilných izotopov stroncia, ktorá by mohla poukázať na ich možný cudzí pôvod (s. 185–187). Na túto analýzu boli zvolené aj skelety, ktoré boli uložené v nezvyčajnej orientácii alebo polohe. Jedna z možných interpretácií pri atypických hrobách totiž je, že mohlo ísť o cudzincov (Hanuliak 2004, 112). Analýza identifikovala možný cudzí pôvod u troch jedincov, dvoch žien (hroby JP/121a a JP/122) a jedného muža (hrob JP/42). Naopak, muž z hrobu JP/129, pochovaný na bruchu a žena z hrobu JP/172, uložená v smere J – S, boli podľa tejto analýzy „domáci“. To je určite dôležité zistenie.

Nasledujú kapitoly 9 a 10 so zhrnutím doposiaľ prezentovaných poznatkov a zhodnotenie Južného predhradia v kontexte lokality, ale aj v rámci včasnostredovekého kontextu. Je škoda, že táto kapitola nebola umiestnená až do záveru publikácie. Takto pôsobí antropologická časť v kapitole 11 (s. 202–282) mierne oddelene a odtrhnutu.

Aj keď pri jednotlivých kapitolách monografie nie je určené autorstvo, v rámci 11. kapitoly je uvedené, že antropologická časť vychádza z dizertačných prác autoriek K. Boberovej (2012) a K. Kalovej (2012). Tie sa zaoberali analýzou DNA a paleopatologickými zmenami na kostiach, preto tvoria väčšinu kapitoly. Antropologickou analýzou kostier z Pohanska sa zaoberali viaceré bádatelky. Základnú analýzu uskutočnila a publikovala už E. Drozdová (2005), a preto sa touto problematikou zaoberajú autorky len stručne. Po metodike antropologického výskumu sa zameriavajú hneď na DNA analýzu kostier, ktorú musím vyzdvihnúť, keďže stále nebýva samozrejmu súčasťou vyhodnocovania pochovaných jedincov. Vďaka nej sa podarilo určiť pohlavie aj v prípade niekoľkých detí a autorky dostali možnosť posúdiť, či sa v detských hrobách odrážal inventár a orientácia podľa pohlavia. Stručne bola tiež zhodnotená demografická štruktúra obyvateľstva na tejto polohe. Veľká pozornosť bola venovaná paleopatologickým zmenám na skeletoch (s. 236–282). Boli tu identifikované viaceré patológie typické pre stredoveké lokality (*cribra orbitalia*, hypoplázia zubnej skloviny, zlomeniny kostí, schmorlove uzly, zubný kaz). Zaujímavý bol možný výskyt tuberkulózy, ktorý sa však nepodarilo potvrdiť (s. 267–269). Záverečná 12. kapitola už v podstate len zhrňa poznatky získané v predošlých textoch (s. 283–290).

Rozsiahlu časť monografie tvorí katalóg hrobov a obrazová príloha (s. 298–608). V katalógu sú uvedené všetky podstatné informácie, ktoré boli k dispozícii. Zahrnuté sú pozícia hrobu a jeho opis, poloha skeletov, základná antropologická charakteristika, patológia a inventár. Plusom je menší obrázok s plánom hrobu a jeho najbližším okolím. V obrazovej prílohe sú ako prvé v poradí zobrazené kostry z hrobov, ktoré mali sprievodný inventár, po nich nasle-

dujú skelety bez výbavy a na záver sú zobrazené torzá kostier. To však sťažuje vyhľadávanie konkrétneho hrobu, keďže nie sú zoradené za sebou vzostupne. Samostatné tabuľky sú vyhradené pre keramiku nájdenú v zásype hrobových jám a fotodokumentáciu z výskumu. V publikácii sú navyše zobrazené aj formuláre zachovanosti kostrového materiálu v jednotlivých hrobách, čo je tiež užitočná informácia.

Až za katalógom nasleduje 14. kapitola o mikroskopické analýze patologicky zmenených kostí od J. Nováčka (s. 609–619). Tá mala pomôcť doplniť informácie už skôr uvedeného paleopatologického výskumu. Daný text by sa možno viac hodil k antropologickej časti práce, nie na koniec monografie.

V závere publikácie je uvedený rozsiahly výpočet použitých prameňov a anglické resumé, ktoré zhrňa poznatky z knihy. Posledné sú v knihe uvedené plány Južného predhradia väčšieho formátu s niektorými zvýraznenými charakteristikami hrobov.

Na záver môžem skonštatovať, že aj napriek drobným poznámkam, ktoré sú skôr vecou vkusu, ide o dôležitú monografiu. Publikácia je prepracovaná a aj napriek tomu, že ide o starší výskum boli pri analýze hrobov využité najnovšie vedecké metódy. Takto sa obohatili naše poznatky o pohrebnom rite vo včasnom stredoveku a výsledky budú určite inšpiratívne pre široké spektrum bádateľov nielen včasného stredoveku.

LITERATÚRA

- Boberová 2012 – K. Boberová: *Genetická studie lidí z jižního předhradí Břeclav – Pohansko*. Dizertačná práca. Masarykova univerzita. Brno 2012. Nepublikované.
- Dresler 2016 – P. Dresler: *Břeclav – Pohansko VIII. Hospodářské zázemí centra nebo jen osady v blízkosti centra?* Brno 2016.
- Drozdová 2005 – E. Drozdová: *Břeclav – Pohansko VI. Slovanští obyvatelé velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi*. Brno 2005.
- Hanuliak 2004 – M. Hanuliak: *Velkomoravské pohřebiště. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska*. Nitra 2004.
- Kalousek 1971 – F. Kalousek: *Břeclav – Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela*. Brno 1971.
- Kalová 2012 – K. Kalová: *Paleopatologické zhodnocení obyvatel Pohanska u Břeclavi*. Dizertačná práca. Masarykova univerzita. Brno 2012. Nepublikované.
- Macháček a i. 2016 – J. Macháček/P. Dresler/R. Přichystalová/V. Sládek: *Břeclav – Pohansko VII. Kostelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí*. Brno 2016.
- Přichystalová 2011 – R. Přichystalová: *Problematika pochování na Južnom predhradí veľkomoravského hradiska Břeclav – Pohansko*. Dizertačná práca. Masarykova univerzita. Brno 2011. Nepublikované.

Lucia Nezvalová

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu VEGA 2/0037/17 „Úloha materiálnej kultúry pri formovaní ekonomických, sociálnych a interetnických väzieb v stredovekých komunitách“.

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovarch.2020.68.8>